

See discussions, stats, and author profiles for this publication at: <https://www.researchgate.net/publication/284031350>

Lisova roslynnist dolyny richky Kolomak ta pryleglykh plakornykh terytoryi [Forest vegetation of Kolomak river valley a....

Article · January 2009

CITATIONS

0

READS

6

1 author:

[Denis A. Davydov](#)

M.G. Kholodny Institute of Botany, NAS of Ukraine, Kyiv, Ukraine

54 PUBLICATIONS 0 CITATIONS

[SEE PROFILE](#)

Some of the authors of this publication are also working on these related projects:

Flora of the Left Bank of Dnipro River Area within the Forest-Steppe Zone of Ukraine [View project](#)

УДК 581.9:282.247.32 (477.53/54)

**ЛІСОВА РОСЛИННІСТЬ ДОЛИНИ РІЧКИ КОЛОМАК ТА ПРИЛЕГЛИХ
ПЛАКОРНИХ ТЕРИТОРІЙ**

Давидов Д.А.

Інститут ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України

*Наводиться геоботанічна характеристика лісової рослинності долини р. Коломак та прилеглих плакорних територій, що представлена з формациями (*Pineta sylvestris*, *Querceta roboris* i *Alnetum glutinosae*) та 14 асоціаціями. Показані основні закономірності розподілу асоціацій в долині та на плакорі*

Ключові слова: ліси, формація, асоціація, плакор, дolina

Ведун. Лісові екосистеми мають важливе значення як осередки біорізноманіття, здебільшого приурочені до річкових долин. Разом з тим на Лівобережній лісостепової зоні залишаються порівняно маловивченими. Особливо це стосується долин невеликих за розміром річок.

Річка Коломак є другою за величиною лівою притокою р. Вorskла і має загальну довжину 102 км. Витік її розташований біля с. Високопілля Валківського району Харківської області на межі між південно-західними відрогами Середньоруської височини та східною частиною Лівобережного Придніпров'я. Вона протікає по території Полтавської та Харківської областей, впадаючи у р. Вorskла поблизу м. Полтава. За геоботанічним районуванням (1977), долина р. Коломак розташована в межах Ворсклянського та Чутівського геоботанічних районів Роменсько-Полтавського округу Лівобережнопридніпровської підпровінції Східноєвропейської провінції Європейсько-Сибірської лісостепової області. Для цієї частини Лісостепу характерний розчленований рельєф з добре розвиненою яружно-балковою системою. Клімат помірно континентальний з середньорічною температурою +7°C та загальнорічною кількістю опадів 400 мм. Екологічні умови досліджуваної території у цілому є сприятливими для розвитку лісів, які займають близько 15% площи долини.

Спеціальних геоботанічних праць, присвячених лісовій рослинності долини р. Коломак, немає. Окремі відомості про дубові ліси Іскрівського та Коломацького лісництв знаходимо у роботі Ю.Р. Шеляг-Сосонка (1974).

Матеріали і методи. Дослідження лісової рослинності р. Коломак проведено влітку 2009 року. Всього було зроблено 52 геоботанічних описи ключових лісових ділянок, закладених у корінних і тривалопохідних лісах. Зібрани гербарні зразки (понад 200) передані до гербарію Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України (KW) та Полтавського державного педагогічного університету ім. В.Г. Короленка (PWU). Використовувалися загальноприйняті методи геоботанічних досліджень – рекогносцирувальний і детально-маршрутний.

Результати та їх обговорення. За результатами досліджень встановлено, що ліси долини р. Коломак та прилеглих плакорних ділянок представлені трьома формаціями: сосни звичайної (*Pineta sylvestris*), дуба звичайного (*Querceta roboris*) та вільхи клейкої (*Alneta glutinosae*). Специфічною особливістю долини річки є повна відсутність в заплаві біловербових (*Saliceta albae*) та тополевих (*Populeta albae*, *P. tremulae*) лісів, а також відсутність березових лісів (*Betuleta pendulae*, *B. pubescens*). Останнє явище, на нашу думку, пов'язане з слабким розвитком борової тераси річки і відповідно з обмеженим поширенням соснових лісів.

Звичайнососнові ліси (*Pineta sylvestris*) є характерними для нижньої течії р. Коломак у межах Ворсклянського геоботанічного району, особливо у гирловій її частині. Однією із особливостей річки є слабко і фрагментарно виражена борова тераса, що поєднує її за цією ознакою з іншими річками південної частини Лівобережного Лісостепу – Хоролом, Оріллю, Орчиком. Соснові ліси пониззя р. Коломак сформувалися на слабопідзолистих піщаних і супіщаних ґрунтах. Їх деревостан одноярусний, складений виключно *Pinus sylvestris L.* віком 70–80 років, заввишки 20 м, II–III бонітету та зімкненістю 0.6–0.7. Підлісок несформований, зрідка трапляються окремі особини *Chamaecytisus ruthenicus* (Fisch. ex Wolocsz.) Krasnova, *Genista tinctoria L.* Соснові ліси представлені двома асоціаціями. Найпоширенішою є асоціація *Pinetum (sylvestris) calamagrostidosum (epigeios)*. Травостій із загальним покриттям 30–50% диференційований на 2 під'яруси. Перший під'ярус (40–70 см) формує домінант *Calamagrostis epigeios* Roth (15–40%) за участю *Elytrigia repens* (L.) Nevski, *Lysimachia officinalis* L., *Mycelis muralis* (L.) Dumort., *Solidago virgaurea* L. В другому під'яруси (20–40 см) поодиноко зростають *Helichrysum arenarium* (L.) Moench, *Rumex acetosella* L., *Carex ericetorum* Poll. та інші типові бореальні і пісмофітні види. Моховий покрив не формується. З рідкісних видів в цій асоціації трапляється *Pulsatilla pratensis* (L.) Mill. (+ *P. nigricans* Stoeckl.), відомий з околиць сіл Копили та Куликове Полтавської області.

Угруповання асоціації *Pinetum (sylvestris) hylocomiosum* займають невеликі площини на вогких зниженнях рельєфу з опілюдненими супіщаними ґрунтами між селами Верхоян та Соснівка (Полтавський район Полтавської області). За характеристикою деревостану і таксацийними показниками вона близька до попередньої. У розрізленому травянистому покриві (покриття до 20%) відмічені *Hieracium pilosella* L., *Solidago virgaurea* L., *Carex ericetorum*

L., *Dryopteris carthusiana* (Vill.) H.P.Fuchs, *Fragaria vesca* L., *Carex Jeorjiana* L., *Pennisetum oreoselinum* (L.) Moench. На відміну від попередньої асоціації добре розвинений можовий покрив (40–50%) з домінуванням *Pleurozium schreberi* Mitt., зрідка трапляються *Dicranum ruginosum* Hedw. і *Polytrichum commune* L.

Соснові ліси долини р. Коломак мають штучне походження, вони були насаджені у повоєнні роки на місці природних сосняків. Насінневе поновлення в них майже не спостерігається, лише в окремих ценозах в підрості можна бачити поодинокі особини *Quercus robur*, *Ulmus laevis* Pall., *Acer platanoides* L.

Звичайнодубові ліси (*Querceta roboris*) з домінуванням *Quercus robur* є типовими для лісостепу і найпоширенішими в долині Коломаку. Вони становлять майже 60% усіх лісових угруповань регіону досліджень і представлені вісімома асоціаціями.

Асоціація *Quercetum (roboris) coryloso (avellanae)-aegopodiosum (podagdariae)* є однією з найпоширеніших у долині. Займає найбільш знижені ділянки лісів Іскрівського та Коломацького лісництв, зрідка трапляється і в заплаві (наприклад, в околицях Полтави, біля с. Сторожове та смт Чутове), де тяжіє до невисоких підвищень прирусової частини. Древостан *robur* з невеликою домішкою *Fraxinus excelsior* L., *Acer platanoides*, *Tilia cordata* Mill., *Acer campestre* L. і *Ulmus laevis*. Підлісок висотою до 3 м, добре виражений (зімкненість 0,2–0,5). Проективне покриття травостою досягає 40–60%, домінує *Aegopodium podagraria* L. (до 30%), постійно зростають *Stellaria holostea* L., *Pulmonaria obscura* Dumort., *Asarum europaeum* L., *Geum urbanum* L., *Glechoma hederacea* L., *Polygonatum multiflorum* All., *Festuca gigantea* (L.) Vill., *Stachys sylvatica* L. В угрупованнях цієї асоціації в іскрівських лісах зростають *Epipactis helleborine* Crantz, занесений до Червоної книги України (1996), та *Arabis pendula* L. – рідкісна східноєвропейсько-малоазійсько-сибірська рослина на західній межі ареалу, яка не вказується в "Конспекті флори Полтавщини" (Байрак і Стецюк, 2008).

Асоціації *Quercetum (roboris) coryloso (avellanae)-stellariosum (holosteae)* та *Quercetum (roboris) coryloso (avellanae)-caricosum (pilosae)* за лісотаксаційними показниками деревостану та флористичним складом угруповань близькі до попередньої. Ценози першої асоціації займають більш підвищені ділянки на плакорах та схилах долини, а біля с. Копили формуються і на окремих ділянках другої тераси. Постійними видами трав'яного покриву є *Stellaria holostea* (20–40%), *Roegneria canina* (L.) Nevski, *Viola mirabilis* L., *V. hirta*, *Mercurialis perennis* L., *Asarum europaeum* L., *Torilis japonica* (Houtt) DC., а на другій терасі в ценозах цієї асоціації відмічені окремі особини *Fritillaria ruthenica* Wikstr., занесеної до ЧКУ. Асоціація *Quercetum (roboris) coryloso (avellanae)-caricosum (pilosae)* є ксерофітнішою, порівняно з двома попередніми і займає найвищі та найсухіші ділянки на плакорах з сірими лісовими ґрунтами. Досить пошиrena в іскрівських лісах та біля ст. Водяна. Постійними супутниками дуба є *Fraxinus excelsior*, *Tilia cordata*, *Acer platanoides*, нерідко трапляється і *Pyrus communis* L. В середньогустому (0,2–0,3) підліску домінує *Corylus avellana*, часто зростають *Crataegus curvipes* L., *Swida sanguinea* і *Acer tataricum*. У трав'яному ярусі переважає *Carex pilosa* Scop. (30–50%), часто трапляються *Glechoma hirsuta* Waldst. et Kit., *Scutellaria altissima* L., *Carex michelii* Host., *Viola hirta* та інші типові неморальні види.

Асоціація *Quercetum (roboris) coryloso (avellanae)-galiosum (odorati)* для долини р. Коломак наводиться лише вперше. Ценози цієї асоціації, за Ю.Р. Шелег-Сосонком (1974), поширені переважно на заході Полісся і Лісостепу та зрідка на Лівобережжі (Сумський, Роменський та Гадяцький лістоопадаги). Окрім ділянки цієї асоціації відмічені у 20–22 кварталах Іскрівського лісництва. Флористичний склад і таксаційна характеристика деревостану близькі до попередніх дубово-лишнових асоціацій, проективне покриття *Galium odoratum* (L.) Scop. досягає 25–30%.

Дуже поширеніший у верхній течії р. Коломак є і дубові ліси татарсько-кленові, які представлені трьома асоціаціями. Порівнюючи з дубовими лісами ліщиновими, вони займають ділянки з більш розгалуженим рельєфом, де приурочені здебільшого до схилів правого берегу та прилеглих балок. Найпоширенішою з них є угрупування асоціації *Quercetum (roboris) acerolum (stellariosum holosteae)*, характерна як для піакорів, так і пашнями. Значні площа вони

займають у верхній течії Коломаку (Чутівський геоботанічний район). У пониззі річки, у заплавах зі слабко вираженою асиметрією річкових берегів, вони тяжіють до притеррасної частини заплави з гравістичним рельєфом. В останньому випадку вони трапляються окремими невеликими ділянками. Деревостан віком 60–70 років має зімкнутість крон 0,7–0,9, висоту 15–25 м і ІІ клас бонітету. Його формують *Quercus robur* за участю *Acer platanoides*, *A. campestris*, *Tilia cordata*, *Fraxinus excelsior*, у другому ярусі зрідка трапляються *Pyrus communis*, *Ulmus campestris* L., *Malus praecox* Borkh. Підлісок добре виражений, має висоту 2–4 м і зімкненість 0,3–0,5. До його складу, крім *Acer tataricum* (0,2–0,4), входять *Euonymus verrucosa*, *E. europaea*, *Corylus avellana*, *Crataegus curvipes*, *Swida sanguinea* тощо. Покриття травостою – до 60%, на *Stellaria holostea* припадає 20–40%. Крім типових неморальних видів трапляються *Poa nemoralis* L., *Dactylis glomerata* L., *Carex contigua* Hoppe, *Scrophularia nodosa* L., *Convallaria majalis* L., *Campanula rapunculoides* L.

Для сухих пласкорінних схилів, що добре прогріваються, характерні ценози асоціації *Quercetum (roboris) aceroso (tatarici)-caricosum (pilosae)*, відмічені у верхів'ях р. Коломак біля залізничної ст. Водяна. В таких угрупованнях зростає участь ксерофітних видів – *Carex pilosa*, *C. michelii*, *Lathyrus niger* (L.) Bernh., зрідка трапляються *Melica picta* C.Koch і *Aegonichon purpureo-caeruleum* (L.) Holub. Угруповання асоціації *Quercetum (roboris) aceroso (tatarici)-aegopodiosum (podagrariae)*, навпаки, приурочені до нижніх частин балок, де вони тягнуться вузькими та довгими ділянками. Такі угруповання відмічені біля с. Іскрівка та смт Коломак, в них зазвичай поширені мезофітні види – *Geum urbanum*, *Pulmonaria obscura*, *Stachys sylvatica*, *Polygonatum multiflorum*, *Urtica dioica* L., *Milium effusum* L., *Alliaria petiolata* (M.Bieb.) Cavara et Grande, *Campanula trachelium* L., а в іскрівських лісах – і регіонально рідкісний *Aconitum lasiostomum* Reichenb.

Асоціація *Quercetum (roboris) aceroso (tatarici)-melicosum (pictae)* вперше описана нами вперше для долини р. Коломак та Полтавської області в цілому. Ю.Р. Шеляг-Сосонко (1974) відзначає, що північна межа поширення її проходить по лінії Котовськ – Олександрія – Красноград – Харків. Нами виявлено невелика ділянка цього угруповання на дуже крутому південному схилі правого берега долини річки. Деревостан висотою 20 м та віком 70 років має III бонітет, зімкненість крон 0,7 і утворений, крім дуба, *Acer platanoides*, *A. campestris* та *Ulmus campestris*. Підлісок добре виражений, зімкненість 0,3; його формують *Acer tataricum* (0,2) і *Euonymus verrucosa* (0,1) з домішкою *Swida sanguinea* і *Rhamnus cathartica* L. Травостій має покриття 50%, до його складу входять *Melica picta* (25%), *Poa nemoralis* (10%), *Stellaria holostea*, *Glechoma hirsuta*, *Carex michelii*, *Elisanthe noctiflora* (L.) Rupr., *Chaerophyllum bulbosum* L., *Asarum europaeum*, *Lapsana communis* L., *Mercurialis perennis* L., *Dactylis glomerata*, *Viola hirta* тощо.

Клейковількові ліси в долині р. Коломак трапляються виключно в заплаві і переважно в нижній течії річки, доходячи до с. Сторожове. Великі масиви вільшняків сформувалися в гирловій частині річки, що, як і для соснових лісів, пояснюється віливом долини Ворскли. Деревостан цих угруповань одноярусний, 12–20 м заввишки із зімкненістю крон 0,6–0,8; складений *Alnus glutinosa* Gaertn., поодиноко трапляється *Padus avium* Mill. Підлісок майже відсутній, поодиноко трапляються *Frangula alnus* Mill., *Sambucus nigra* L., *Salix cinerea* L., *Viburnum opulus* L. За флористичним складом виділено 4 асоціації. Асоціації *Alnetum (glutinosae) caricosum (ripariae)* та *Alnetum (glutinosae) urticosum (galeopsifoliae)* є апоширенішими. Основу флористичного ядра першої асоціації складають *Carex riparia* Curt. (20–70%), *Lysimachia vulgaris* L., *Scirpus sylvaticus* L., *Sympodium officinale* L., *Iris pseudacorus*, *Calystegia sepium* (L.) R.Br., *Galium palustre* L., місцями *Dryopteris carthusiana* (Vill.) H.P.Fuchs. В ценозах другої асоціації здебільшого трапляються *Urtica galeopifolia* Wiersb. ex Opiz (30–50%), *Archangelica officinalis* Hoffm., *Angelica sylvestris* L., *Caltha palustris* L., *Siuum latifolium* L., *Ranunculus repens* L. тощо. Для гирлової частини річки біля с. Конин виділена асоціація *Alnetum (glutinosae) caricosum (elongatae)* з домінуванням осок *Carex elongata* L. (до 40%). *C. nigra* (L.) Reichard *C. acuta* L., *C. sibirica* L. Зріка трапляються угруповання асоціації *Alnetum (glutinosae) filipendulorum (denudatae)*. До складу трапляючо-чагарникового покриву ценозів цієї асоціації, окрім домінанту *Filipendula denudata* (L.) Steyermark, входять *Rubus caesius* L., *Glechoma hederacea*, *Onoclea sensibilis* L., *Asplenium platyneuron* L.

Висновки. Таким чином, вперше для долини р. Коломак та прилеглих плакорних ділянок встановлено синтаксономічний склад лісової рослинності, представленої 14 лісовими асоціаціями за домінантною класифікацією, що належать до 3 формаций. За складом і поширенням переважаючих асоціацій ми поділяємо долину річки на дві досить чітко ценотично окреслені частини. Для нижньої течії Коломаку (від с. Черкасівка до гирла) характерна сформованість борової тераси з узгрупованнями соснових лісів, листяні ліси трапляються невеликими масивами і переважно у притерасній частині заплави, у перезволожених екотопах наявні вільхові ліси. У верхній течії річки переважаючими є ліси формації *Querceta roboris*, приурочені переважно до плакорних ділянок, схилів долини та прилеглих балок. Одержані дані дозволяють уточнити межу між Ворсклянським та Чутівським геоботанічними районами Роменсько – Полтавського округу, яка в долині р. Коломак має проходити біля с. Черкасівка.

Список літератури

1. Байрак О.М., Стецюк Н.О. Конспект флори Полтавщини. Види судинні рослини. – Полтава: Верстка, 2008. – 196 с.
2. Геоботанічне районування Української РСР. – К.: Наук. думка, 1977. – 304 с.
3. Червона книга України. Рослинний світ. – К., 1996. – 608 с.
4. Шеляг-Сосонко Ю.Р. Ліси формації дуба звичайного на території України та їх еволюція. – К.: Наук. думка, 1974. – 240 с.

UDC 581.9:282.247.32 (477.53/54)

THE FOREST VEGETATION OF THE RIVER KOLOMAK'S VALLEY AND ADJOINED PLAKOR TERRITORIES

Davydov D. 4.

Resume. The geobotanical characteristic of the forest vegetation of the river Kolomak's valley and its plakor territories is given. It includes 3 formations (*Pineta sylvestris*, *Querceta roboris* i *Alneta glutinosa*) and 14 associations. Basic regularities of the distributions of associations in the valley and in the plakor territories are shown.

Key words: river Kolomak's valley, plakor territories are shown, forest vegetation.